

Đurišinův projekt a jeho mezinárodní kontext

Особые межлитературные общности - 5. Издательство "ФАН" Академии наук Республики Узбекистан, Ташкент 1993.

Проблемы особых межлитературных общностей. The Problems of Specific Interliterary Communities. "Наука", Москва 1993.

Obrovskou práci vykonal během několika let mezinárodní vědecký tým pod vedením prof. Dionýze Đurišina: inspirován tezemi svého vedoucího udělal další krok směrem od tradiční literární komparatistiky analýzou tzv. zvláštních meziliterárních společenství. V jistém smyslu vrcholem tohoto úsilí byl Đurišinův průkopnický spis *Čo je svetová literatúra* (1992). O Đurišinově koncepci se již v *Opera Slavica* psalo (viz I. Pospíšil: *Utopičnosť a hlubinnosť literárnej vedy. Méditace in margine projektu Dionýze Đurišina*, roč. III, 1993, č. 1, s. 44-47). Đurišinova koncepcie zvláštních meziliterárních společenství je ovšem navýsost atraktivní pro všechny evropské literární vědce, o čemž svědčí živý ohlas na 11. mezinárodním kongresu slavistů v Bratislavě 1993. Není divu: rozporné procesy, které na starém kontinentě probíhají - na jedné straně scelovací, integrační, dokonce unifikační, na druhé dezintegrační, podporované vzkríženým nacionalismem. Na Đurišinově projektu nyní spolupracují literární vědci nejen ze Slovenska, ale např. také z České republiky, Maďarska, nástupnických států bývalé Jugoslávie a SSSR (Ukrajina, Rusko, Estonsko, bývalá sovětská střední Asie), ale také z Finska, a to nejen publikačně, ale přímo edičně. Dokladem jsou obě recenzované publikace vycházející rusky v Uzbekistánu a Rusku. První z nich, kterou nedávno s vrocením 1993 vydala Akademie věd Uzbekistánu, obsahuje stati převážně z třetího svazku *Osobině meziliterárne spoločensvá*

(omylem označeno jako 5). Na počátku stojí Đurišinova úvodní studie, která se v ruštině jmenuje *От единичной литературы - к межлитературности*. Z dalších autorů uved' me alespoň Erika Karimova (Taškent), Bachtijara Nazarova (Taškent), Zuzanu Hegedüsovou (Bratislava), Pavola Kopru (Bratislava), Nině Vladimirovovou (Taškent) a Milana Pokorného (Praha). Témata v rámci meziliterárnosti jsou pozoruhodná a v žádném případě nevycházejí z konjunkturalistických tezí; naopak prezentují literární vývoj vskutku *sine ira et studio* (uzbecká literatura v systému mnohonárodní sovětské literatury ve 20.-80. letech, problémy biliterárnosti - "би-литературность" a dvojdomosti - "двойная литературная принадлежность"). Teoretický vzmach Đurišinovy koncepcie je impozantní, stejně jako neúnavné hledání nových cest, ale neméně milé jsou šokující konkrétní průniky, které na konkrétním materiálu ukazují na novost, inspirativnost: jedna ze studií sborníku (Karamatov, Salamov) pojednává o tragédii Christophera Marlowa (1564-1593) *Tamburlaine the Great* (tiskem 1590) a meziliterárním procesu. Co si přát více? Tragédie Shakespeareova předchůdce, (který byl ve 29 letech proboden v hospodské rvačce kvůli nezaplacenému účtu) vyličená dvěma Uzbeky v rusky psané stati uveřejněné ve sborníku, který vychází ze spolupráci se slovenskými badateli - kdo se podívá na mapu, lehce zjistí, v čem spočívá "meziliterárnost" dfla o expanzi středoasijského vladaře. Připomenutí této studie ukazuje na další důležitý rys Đurišinova pojetí "mezi-

literárnosti", a to na zásadní odmítnutí europocentrického modelu literatury: rozmanitý materiál asijských, afrických, severo- i latinskoamerických literatur přispívá k vymezení meziliterárních společenství nejen v teoretickém aspektu, ale i v diachronním, vývojovém pohledu. Zajímavý a nosný je pokus o typologickou a usouvztažňující klasifikaci literárněhistorických jednotek meziliterárního procesu od konkrétního díla přes národní literaturu až k vrcholovému a často zpochybňovanému fenoménu světové literatury.

Jestliže četní recenzenti tohoto obsáhlého projektu zdůrazňují fakt, že Ďurišin úspěšně narušuje teorii klasické komparatistiky, lze toto tvrzení konkretizovat - poněkud zjednodušeným, avšak pro náš záměr instruktivním postřehem - že se jedná o nové chápání a využití tzv. srovnávací metody, která byla v literárněhistorických syntézách dosud realizována převážně jednosměrně, lineárně: dílo jedné literatury působí na dílo jiné literatury v kauzálně genetickém vztahu, kde "vyslající" hodnota, at' již ozřejmovaná historicky či esteticky, se stává závazným modelem, interpretačním normou. V sociokulturním prostoru (jevově vždy daném geograficky) však řada procesů působí nejen následně, ale na principu transakitivity, v interakci, ve vzájemné, komplementární součinnosti, kde "záměrnost" se střídá s potenciální "nedourčeností", sjednocující "systémovost" s "chaosem" jako dezintegrujícím činitelem. To vše probíhá v "mikrokosmu" konkrétního textu, ale i v rovinách vyšších - meziliterárních, kde díla - řečeno s Bachtinem - vstupují s jinými díly do souhlasného či konfrontačního dialogu. Právě toto permanentní "mnohohlasí", v němž zaznívá rovnocenně a obousměrně bez jakýchkoli apriorních znamének a "závorkování" např. odpor, námítka, přitakání, podpora apod., se stává předmětem Ďurišnova soustředěného

zájmu tendujícího k objektivistické linii moderní srovnávací literární vědy. V tomto pojetí nejde ani o rozdělení na "littérature comparée" a "littérature générale", ani o absolutizaci či upřednostnění kontaktové genetických vztahů nebo typologických souvislostí, ale právě o zjištění celistvě uchopené, víceúrovňové a variabilní "sítě meziliterárnosti" jako podmínek zákonitostí a individuálních nahodilostí působících v rovině nadnárodních literárních faktů (jevů). Třeba však zdůraznit, že tato badatelská intence je spíše ideálem, k němuž jednotliví účastníci projektu vědomě či intuitivně teprve směřují, proto je tu i na první pohled zřejmý a explicitně manifestovaný optimismus vědeckého úsilí, který postřehl a ocenil např. světově uznávaný komparatista a literární teoretik René Wellek.

Vzhledem k tomu, že se logicky jedná o interdisciplinární výzkum vědců mnoha zemí, lze uvítat, že rusko-anglická mutace sborníku, vydaného péčí Ruské akademie věd, nepochybně pomůže rozšířit Ďurišinu koncepci ve světové literární vědě. Jde o reprezentativní výbor studií, kde kromě Čelyševova úvodu najdeme reprezentativní výklad D. Ďurišina a další stati, mezi nimi například studii Ivana Dorovského o balkánském meziliterárním společenství, Hrbatova zamýšlení nad bretonským písemnictvím, stati badatelů z Bratislavy, Prešova, Moskvy, Budapešti a Tallinnu. Známe všechny svazky, pojednávající o zvláštních meziliterárních společenstvích, a proto můžeme s jistotou mluvit o objektivitě říci, že výběr statí byl vcelku šťastný, i když se jistě nezavděčí každému. Když se kvalitám svazku připočteme grafické schéma koncepce a solidní jazyk a styl, lze konstatovat, že jde o zdařilý mezinárodní ediční čin velkého významu. Zároveň je to také v jistém smyslu labutí píseň zvláštních meziliterárních společenství: v nich hrál dominantní úlohu princip

jazykově etnický, v pojmu meziliterární centrismus, kolem něhož se nyní soustředí úsilí týmu, jde o hledisko geografické. S ním se v budoucnu setkáme na četných konferencích a ve sbornících, které se připravují. Jestliže dnes na území býva-

lého Československa existuje několik komparatistických proudů, Durišinovo pojetí, které de facto radikálně překračuje dosavadní limity a je ve světě snad nejznámější, zaujímá mezi nimi stěžejní místo.

Ivo Pospíšil - Miloš Zelenka

Sborník o stříbrném věku

Nakladatelství Bolgarskaja rusistika v Sofii vydalo v roce 1994 "knihu dlja čtenija", sborník "Serebrjanyj vek Rossii". Obsahuje vybrané memoárové črty a stati především ze dvou ruských pramenů: z knihy "Vospominanija o serebrjanom veke" (M. 1993) a z antologie "Intelligencija. Vlast'. Narod" (M. 1993). Tomu odpovídá i obsah dvou částí čítanky. První z nich přetiskuje memoáry o Brjusovovi, Balmontovi, Sologubovi, Vjač. Ivanovovi, Blokovi, Bělem, Vološinovi, Gumiljovovi, Achmatovové a Mandělštamovi. Krátká črta pak charakterizuje petrohradský sklípek Brod'ačja sobaka, kde se před 1. světovou válkou scházela třikrát týdně umělecká bohéma. O tomto sklípku existuje řada vzpomínkových črt, pořadatelé čítanky zařadili tu od akmeisty Georgije Ivanova. Několik memoárových prací sborníku patří Borisu Zajcevovi, o Blokovi tu píše malíř a grafik Jurij Anněnkov, o Sologubovi známá humoristka N. A. Teffi. Na výběru překvapuje fakt, že ani jeden portrét nepatří M. Cvětajevojé, a to ani jako básně, ani jako memoaristce. Přitom právě Cvětajejová má skvělé, živě psané a básnicky formované črty o Balmontovi, Vološinovi, Bělem, Kuzminovi či o Mandělštamovi. Cvětajejová ve svých portrétech korigovala některé soudy jiných memoaristů, např. negativní poznámky G. Ivanova o Mandělštamovi. V každém případě by její črty obohatily a oživily

sborník. Bulharské pořadatelky čítanky - T. Stojeva a Z. Ivanova - si usnadnily práci omezením svých pramenů na dva. Naopak obohatily každou črtu o několik básní vzpomínaného básníka, což nemůže dát o básníkovi solidní představu a navíc tu vzniká otázka, komu vlastně je soubor určen - středoškolákům sotva, a vysokoškoláci se takovým výběrem básní nemožnou spokojit. Druhý oddíl čítanky obsahuje tři stati ze sborníku "Věchy" z roku 1909, který zásadním způsobem zhodnotil a přehodnotil úlohu ruské inteligence v dějinách konce 19. století a začátku 20. století, zvláště v událostech revoluce 1905-1907. Jsou tu stati N. A. Berd'ajeva "Filozofická pravda a pravda inteligence", "Inteligence a revoluce" od P. B. Struveho a "Etika nihilismu" od S. L. Franka. Všechny dohromady dávají základní představu o orientaci celého sborníku proti utilitárnímu materialismu a revolučnímu maximalismu ruské inteligence a na idealistický světový názor, na pojetí lidské osobnosti a její vnitřní svobody, což je vždy hodnota sama o sobě. Čítanka je uvedena stručnou předmluvou a doprovázena jmenným rejstříkem s krátkými charakteristikami osobností. Vcelku je vydání čítanky nesporně užitečné, překvapuje však velké množství tiskových chyb na každé stránce.

Miroslav Zahradka